

Nota sobre la *Terra Sigillata* sudgàl·lica i *lucernae* provinents de l'actuació arqueològica en el sector de l'antic magatzem de can Damià al carrer d'en Xammar (Mataró)

JOAN FRANCESC CLARIANA I ROIG

GRUP D'HISTÒRIA DEL CASAL. MATARÓ

CENTRE D'ESTUDIS D'ARQUEOLOGIA I D'HISTÒRIA DE MATARÓ

Resum

Excavat a l'any 2002, per l'empresa Atics, sota la direcció d'Oscar Matas, aquest solar situat dins el que es coneix pròpiament com ciutat romana d'*Iluro*, ha proporcionat el lot més nombrós de *Terra Sigillata* sudgàl·lica decorada i llisa trobat, fins ara, a Mataró. Situable entre els anys 50 i 75 dC. També constatem, entre altres materials, la presència de *lucernae*, particularment un exemplar vidriat verd.

Tots aquests materials, molt possiblement, provindrien de terres transportades des d'un abocador situat prop de la porta d'accés a la ciutat romana i que s'haurien emprat per terraplenar la fonamentació dels elements monumentals del centre de la suposada *palaestra* de les termes romanes d'*Iluro*, situades a can Xammar.

Context arqueològic

Dins del que es coneix de la planta de la ciutat romana d'*Iluro* (Figura 1), el solar en qüestió, molt possiblement, correspondria al que havia estat la *palaestra* de les termes romanes que es

van descobrir i destruir a can Xammar (Figura 2). Veiem com, per un costat (a l'extrem est), transcorreria, de nord a sud, una de les clavegueres de la ciutat (U.E. 109). Tant en el lateral nord, com en el lateral est, es van exhumar els basaments de les columnes que hauria estat el porticat (entre les U.Es. 14, 117 i 118). En el centre del solar es detectà la presència de dues construccions, possiblement de reduït volum. Construccions

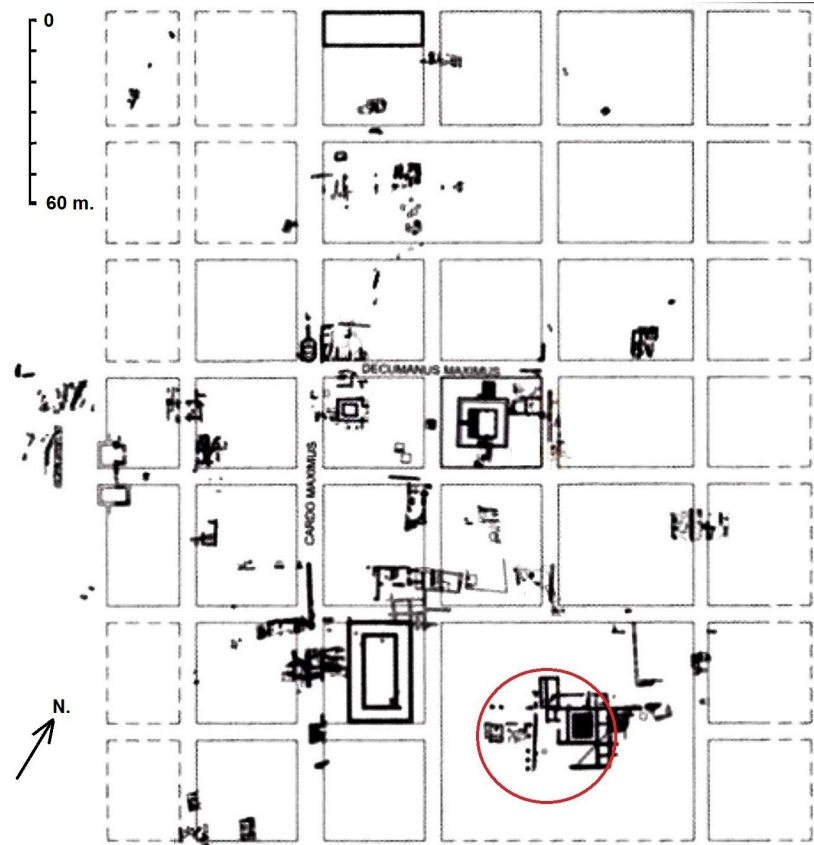

Figura 1: Planta de la ciutat romana d'*Iluro*, amb indicació del sector dins el cercle vermell (dibuix: Garcia-Revilla 2020).

arquitectòniques, que s'haurien succeït en el temps respectivament (l'una després de l'altra) i que podem definir com uns elements monumentals que presidirien la *palaestra*.

Pels materials que estudiem aquí, es primordial conèixer les cronologies i la seqüència estratigràfica d'aquestes construccions. Així veiem, pel primer edifici (Figura 3, marcat en blau en el plànol), com aquest tindria una planta rectangular i, a jutjar pels elements sortints de l'edifici, en el costat sud, tindria una façana porticada o de columnes. Aquest edifici es construeix durant la primera meitat del segle I dC i és amortitzat quan té lloc la construcció del segon edifici (Figura 3, marcat en vermell). Veiem com en la U.E. 73 s'hi troben formes de *Sigillata* sudgàlica amb un sostre cronològic coincident amb la data de construcció proposada.

Pel segon edifici (àmbits 1, 2 i 3), la seva construcció la podem situar dins la segona meitat del segle I dC, més concretament entre els anys 50 i 70, com ens ho demostra la *sigillata* sudgàlica en les U.Es de les trinxeres de fonamentació (U.E. 93) i preparació de paviments (U.Es.: 89, 86 i 69).

Finalment, en els segles VI i VII, s'hi realitzen unes fosses (Figures 3 i 4), possiblement amb la finalitat d'extreure terres, dins les quals, entre altres, han estat tro-

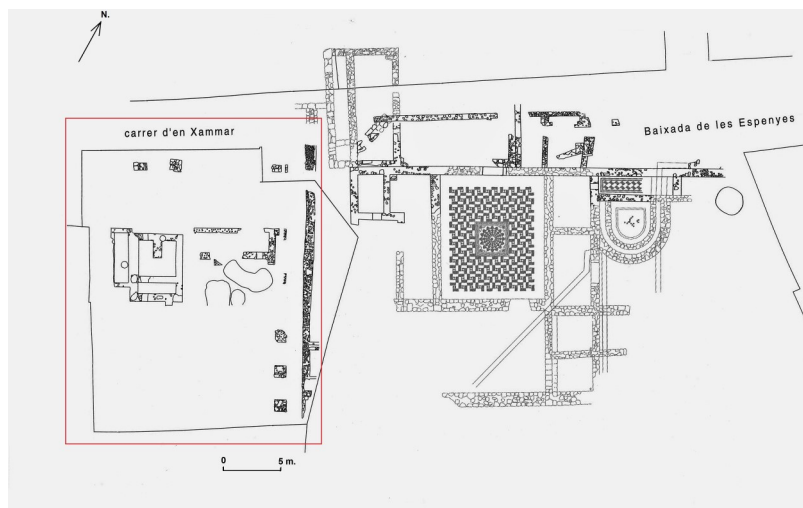

Figura 2: Planta de les termes de can Xammar i la palaestra de can Damia (dibuix: Cela-Garcia-Pera 2003).

Figura 3: Restes excavades a can Damia (dibuix: Matas 2004).

bats, residualment, dos fragments de *sigillata* sudgàlica de la forma Drag. 37 (U.Es.: 61 i 65).

D'entre els materials exhومات destaca, per la seva quantia i qualitat, la *Sigillata* sudgàlica, majoritàriament provinent del taller de La Graufesenque. Veiem la presència de peces llises i decorades, així com el conjunt de marques de terrissaire que arriben a 23 exemplars.

El segon grup de materials que exposem aquí són les *lucernae*, desatacant la presència d'una peça vidriada forma Deneau-

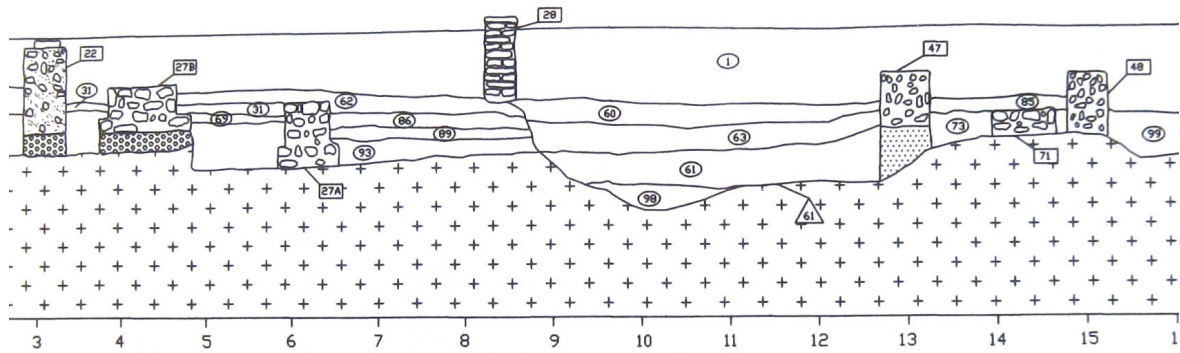

Figura 4: Tall estratigràfic del sector de can Damià
(dibuix: Matas 2004).

ve V-B, així com un agafador amb decoració d'un acroteri, un exemplar gairebé sencer de la forma Deneauve V-G o Bailey G i fragments decorats amb una lleona i una àliga, tots ells de meitats del segle I dC.

Terra Sigillata sudgàl·lica

Pel que fa a les formes llises de la producció sudgàl·lica (Figura 5), veiem una certa presència de les formes Ritt. 8, 9

(copes) i 12-B (bol), així com dos exemplars de la forma Hermet 17 (copa), i un sol de la forma Drag. 27-A (copa) i de la forma Drag. 22, exemplars que tindrien un sostre cronològic per sota de l'any 50 dC. Després vindrien els exemplars amb cronologia més ampla, que començarien abans dels 50 dC i poden arribar a l'entorn dels anys 70/75 dC, com són les formes de pàtera Drag. 15/17 i Drag. 18-B, i les formes de copa Drag. 24/25 i

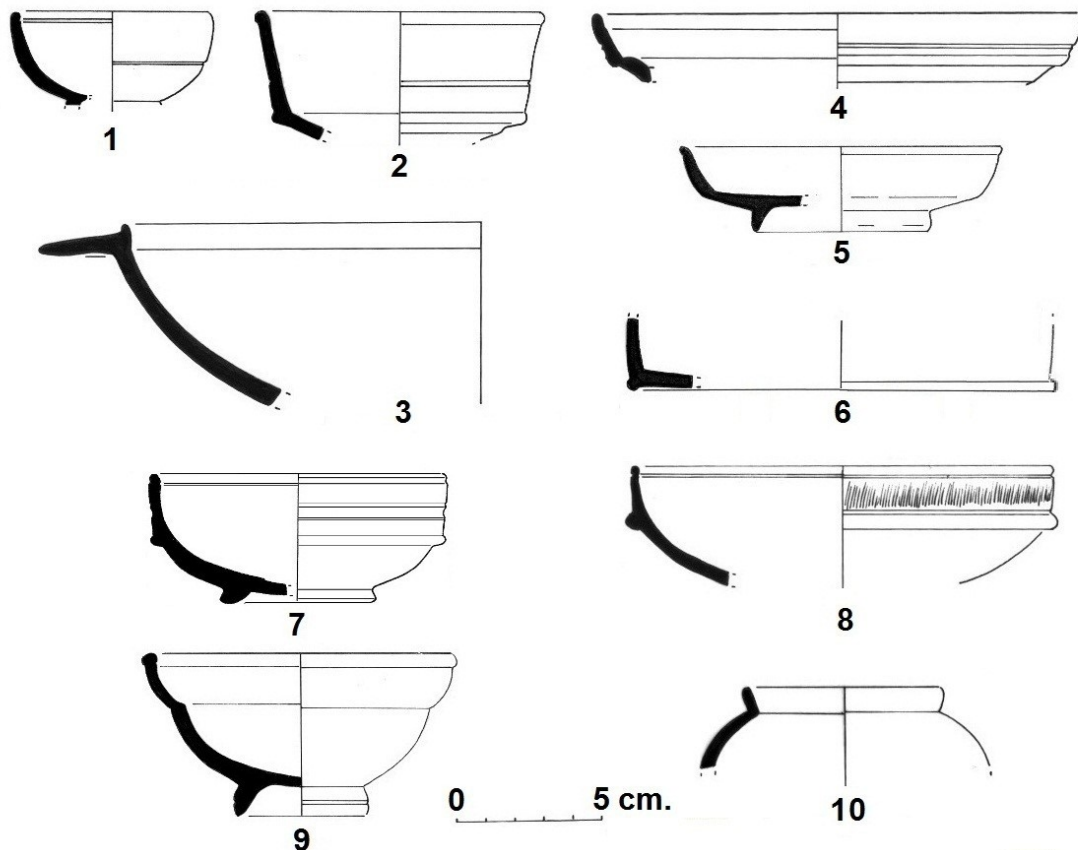

Figura 5: Mostra representativa de formes llises i vora de la forma Déchelette 67.

Figura 6

Drag. 27-B.

Veiem també la presència de peces de *Sigillata* sudgàl·lica de la varietat *marmorata*, característica pel seu vernís de color groc esquitxat amb taques de vermell, imitant el marbre. Va ser una varietat feta en un moment cronològic força concret (entre el 50 i 70 dC, aproximadament) i, sobretot, anava dirigida cap el mercat italià. Aquí l'hem trobat en la forma Drag. 27, amb marca "OF RV/...", de *Rufus I* o *Rufinus III*, datable a partir del 65 dC (Hartley-Dickinson 2009, vol. 7: 422), en la U.E. 69 (Figura 6) i, en un fragment carenat de la forma Drag. 29, amb decoració de creus de Sant Andreu en el fris superior, de la U.E. 86 (Figura 7).

Cal que fem incís a la presència d'una forma singular (Figura 5.7), la Hermet 17 (copa), que molt possiblement en un primer moment podia haver fet joc de taula amb la forma Drag. 15/17 (pàtera) i posteriorment, tal com ja es va constatar a Culip IV, el seu lloc l'ocupà la Drag. 24/25 (copa), mentre que, per altra costat, coneixem com, tradicionalment, el joc de taula de la Drag. 18 (pàtera) és la Drag. 27 (copa).

En les peces decorades, veiem com està sobradament representada la forma Drag. 29-B (bol carenat), mentre que sols hem localitzat un exemplar de la variant anterior-

Figura 7

Figura 8

or al 50 dC com és la Drag. 29-A. També veiem un exemplar (Figura 5.10) de la forma Déchelette 67 (petita gerra) i, en

tant que es tracta d'una vora, no es possible conèixer quina decoració que tindria. Cal indicar que, els tres fragments de la forma Drag, 37 (bol hemisfèric) s'exhumaren fora dels estrats de l'època de l'Alt Imperi, ja que provenen de la U.E. 65 (fossa tardoromana).

En la següent taula podem veure la distribució numèrica, per unitats estratigràfiques, tant de les peces llises com de les decorades:

	U.E. 61	U.E. 65	U.E. 69	U.E. 73	U.E. 86	U.E. 89	U.E. 93
Ritt. 8			2	1	1	3	
Ritt. 9			1	1	1	2	2
Ritt. 12-B				1			
Drag. 15/17		1	9	1	6	3	2
Drag. 18-B	1			2	5	8	
Bases 15/17 i 18					2	8	
Drag. 22			1			1	
Dr.24/25-B	1		1	1	1	10	
Drag. 27-A						1	
Drag. 27-B	4		1	3	3	8	4
Drag. 29-A						1	
Drag. 29-B	1		18		5	26	3
Drag. 37		3					
Dech. 67			1				
Hermet 17				1			1
amorf.	2		6	1		11	

fragmentades, i elements trifoliats. Pels punxons presents en la peça podem aproximar les probabilitats d'haver estat fabricat pels següents terrissers: Les sargantanes les veiem en peces de La Graufesenque signades per *Albus I* (Danell *et alii* 2003: Taf. E-2, 1.319) i, les fulles de cep, en peces signades per *Senicio* (Danell *et alii* 2003: Taf. G-16, 4.129) i per *Licinus* (Knorr 1952, Taf. 34, C). Prové de la U.E. 69 (Figura 8).

A continuació exposem el catàleg dels materials més significatius:

Forma Drag. 29

1.- Fragments corresponent a un bol decorat, en el fris superior, a base de metopes que alternen quadres on s'hi copsen dues sargantanes encarades davant un "tortillon" i quadres amb "palissades trifoliés" (Hermet 1934: pl. 50, 65). En el fris inferior veiem una decoració vegetal estilitzada de disposició ondulant on s'hi desenvolupen fulles de cep, parcialment

2.- Fragments d'un bol decorat que, en el fris superior, veiem dins un quadre una escena de cacera amb dos gossos en cursa vers la dreta i un cérvol al davant. El següent quadre està decorat amb una retícula de losanges corresponents. En el fris inferior copsem una decoració vegetal estilitzada de disposició ondulada on veiem petits ocells vers l'esquerra, fulles cordiformes i trifoliades. Tanca el fris, en la zona inferior, una sanefa de cercles.¹

¹ Comparable amb la que veiem a Hermet 1934: pl. 35-bis, A-17.

Tant la decoració de retícula de losanges com els gossos en cursos els trobem en peces signades pel terrissaire *Fedotus* (Danell *et alii* 2003: Taf. 11, 408). Per altra banda un reticulat més petit i la figura del cérvol el veiem en una peça signada per *Gallicanus II* (Danell *et alii* 2003: Taf. F-5, 1.982). La retícula sola també és present en una peça trobada a Pompèia i signada per *Vita(lis)* (Atkinson 1914: 46, 28). Prové de la U.E. 69 (Figura 9).

3.- Fragments amb decoració adherent a base de semicercles i volutes vers l'esquerra, en el fris superior, i, en l'inferior, a base de gallons² de col·locació força descuidada o mal impresos. El *iugum* o element d'unió entre semicercles acaba en un punxó de tres fulles. Prové de la U.E. 86 (Figura 10).

4.- Fragments amb decoració arrissada en el fris superior, amb volutes a esquerra i dreta. El fris inferior presenta decoració de gallons³ (Figura 11). Per la decoració del fris superior trobem paral·lels pròxims en peces signades pel terrissaire *Gallicanus II* (Danell *et alii* 2003: Taf. A-5, 1.819), també en peces de *Matugenus* (Knorr 1919, Taf. 53, d'Hofheim) i de *Bassus* (Knorr 1952, taf. 7). Veiem també un paral·lel pròxim però sense la fulla acampada (Knorr 191: 45, Texbild 21). Prové de la U.E. 69.

5.- Fragment de vora amb decoració de bona qualitat. En el fris superior veiem

² Recordem que d'aquest mateix jaciment prové un fons amb peu (no creiem que sigui d'aquesta peça), amb decoració de gallons (Figura 29), amb la marca del terrissaire Secundus I.

³ Veure nota anterior.

Figura 9

una decoració arrissada versa l'esquerra. A l'inferior hi ha una faixa imbricada de fulles triangulars i, al dessota, una sanefa de fulles de les que sols veiem la part alta. Hem pogut veure una peça amb distribució decorativa molt semblant, però no idèntica, signada per *Celadus* (Danell *et alii* 2003: Taf. E-4, 2.883). Prové de la U.E. 89 (Figura 12).

6.- Fragment on sols es pot veure una petita part del fris superior, compost de fulles geomètriques que es distribueixen a dalt i a baix separades per un element horitzontal. Veiem aquest mateix tipus de fulles en peces signades per *Primus III* (Danell *et alii* 2003: Taf. TE-3, 3.234). Prové de la U.E. 86 (Figura 13).

7.- Fragments amb decoració adherent en el fris superior, a base de semicercles i volutes vers l'esquerra. El suport del *iugum*

Figura 10

gum és un punxó vertical cordat. En el fris inferior s'observa parcialment la decoració de mètopes on s'alternen creus de Sant Andreu i cercles amb la figura d'un ós vers l'esquerra. D'aquesta darre- ra figura (corresponent al punxó

peces signades pel terrissaire *Sabinus III* (Danell et alii 2003: T. D, 3, 3355) i per *Vitalis II* (Danell et alii 2003: T. D, 3, 999). Les fulles llancejades les veiem en varis terrissaires: *Celadus* (Danell et alii 2003: T. G 2, 304), *Censor I* (Danell et alii 2003: T. D 1, 318), *Crestio* (Danell et alii 2003: T. A 4, 3119), *Modestus* (Knorr 1952, T. 43, E i F), *Pasienus* (Knorr 1919, T. 63, D) i *Rufinus III* (Danell et alii 2003: T. E 1, 3053). El motiu de tres fulles de la sanefa inferior es força freqüent en varis terrissaires (Hermet 1934, pl. 14, 32). Provenen de la U.E. 89 (Figura 15).

Figura 11

d'Oswald 1936-1937: 107 i làm. LXVII, 1.614) hem localitzat un paral·lel, també dins un cercle, a Pompeia, a la caixa d'Atkinson (1914: 47, 15), on es conservava una peça sencera amb la signatura de *Mom(mo)*. Provenen de les U.E's. 69 i 89 (Figura 14).

8.- Fragments decorats. En el fris superior, amb "palissades" verticals cordades i fulles llancejades (veiem un esquema de decoració similar a Hermet 1934, pl. 29, 4). El fris inferior presenta dues faixes de decoració: a base de fulles llancejades just al dessota la carena i, tancant la decoració, amb una sanefa a base d'un element repetitiu de tres fulles. El motiu de les "palissades" el veiem en

la peça a un o varis terrissaires. Prové de la U.E. 69 (Figura 16).

9.- Fragment amb decoració adherent amb voltes vers a dreta i esquerra. El *iugum* finalitza amb un element de tres fulles. Ens crida l'atenció la singularitat de la decoració cordada del semi cercle del fistó. No hem localitzat paral·lels que ens permetin atribuir

Figura 12

Figura 13

Figura 17

U.E. 69

Figura 14

U.E. 89

10.- Fragment amb decoració arrissada-ondulada vers l'esquerra. La disposició decorativa i els tres punxons que es documenten són coincidents amb els de la peça completa que es va trobar a Culip IV signada pel terrissaire VIRTHV (Nieto-Puig 2001: 202, 105). Prové de la U.E. 89 (Figura 17).

Figura 15

11.- Fragment corresponent al fris superior, amb decoració vegetal estilitzada de disposició arrissada-ondulada vers l'esquerra. Observem quatre punxons com són l'element de tres fulles, una roseta, cercles concèntrics amb punt central i l'element de nexa de les tiges. No hem localitzat paral·lels. Prové de la U.E. 89 (Figura 18).

Figura 16

12.- Fragment corresponent al fris inferior, presenta decoració vegetal estilitzada de disposició ondulada vers l'esquerra. Dels quatre punxons: fulla palmada, tortillon, roseta i nexa d'unió; el que ens permet identificar el terrissaire és la fulla palmada, de la qual hem trobat paral·lels en els terrissaires: *Felix I* (Danell et alii 2003: T. G 2, 420) i *Marinus I* (Danell et alii 2003: T. G 3, 2293). Prové de la U.E. 89 (Figura 19).

*Columna de l'esquerra de dalt a baix:
Figures 18, 19, 20 i 21.*

*Columna de la dreta de dalt a baix:
Figures 22, 23 i 24.*

Figura 25

3.- Fragment corresponent al fris inferior, amb decoració vegetal estilitzada de disposició ondulada vers l'esquerra. Veiem dos punxons: fulla palmada i nexa d'unió. De la fulla palmada hem trobat paral·lels en els terrissaires: *Crestio* (Danell *et alii* 2003: T. G 13, 4117) i *Murranus* (Knorr 1952, T. 45, D). Prové de la U.E. 89 (Figura 20).

14.- Fragments corresponents al fris inferior. Tot i que la decoració es quelcom descuidada, s'observa com primer van posar el punxó de l'au dins un cercle i en segon lloc les decoracions vegetals estilitzades, no havent calculat bé i quedant un espai força reduït entre dos cercles. S'ha trobat un paral·lel d'aquesta decoració, excepte la roseta, entre les produccions de *Gallicanus II* (Danell *et alii* 2003: T. D 18, 1923 b). Prové de la U.E. 69 (Figura 21).

15.- Fragments corresponents al fris inferior d'una peça de bona època, forma 29-A. La decoració observem que consisteix en una guirnalda vegetal estilitzada continua, amb flors tipus "diclytra", una roseta i copsem també la meitat del carrer d'una figura zoomorfa (possiblement un lleó) i un cercle que emmarca una decoració

vegetal estilitzada i una petita au. No hem localitzat paral·lels. Prové de la U.E. 89 (Figura 22).

16.- Fragment corresponent al fris inferior, amb decoració vegetal estilitzada. Veiem un paral·lel, amb idèntica decoració, trobat a La Graufesenque, publicat per Hermet (1934: 62, 34), malgrat no indiqui cap dada sobre el possible terrissaire, i que classifica dins el grup d'"arboreides continuus". Prové de la U.E. 89 (Figura 23).

Figura 26

17.- Fragment en el qual podem copsar part de la decoració dels dos frisos. El superior està decorat amb mètopes, alternant la d'imbricacions amb una d'escena de cacera on sols es pot veure, fragmentada, la cua del gos. El fris inferior porta decoració vegetal estilitzada. Es tracta una distribució decorativa força freqüent. Entre altres, hem localitzat un paral·lel força similar, amb aquesta decoració (però sense el punxó de l'au, la roseta i la línia de fulles en el fris inferior), en una forma singular o de fantasia derivada de la Drag. 29, signada pel decorador *Modestus* (Vernhet 1991: 58). Prové de la U.E. 93 (Figura 24).

18.- Fragment de fons de bol carenat, amb peu. Veiem part de la decoració del fris inferior consistent en motius vegetals estilitzats i de disposició ondulant que

Figura 27

Figura 28

Figura 29

s'alternen amb medallons que emmarquen una àliga. La impressió de la decoració es quelcom descuidada. A l'interior porta la marca del terrissaire: GALLICA^NI·M^A, fent nexes entre la "A" i la "N" i entre la "M" i la "A", correspon *Gallicanus II* i l'expressió "M^A" és l'abreviatura de la frase "*sua manu fecit*". Aquest terrissaire està datat entre els anys 40 i 65 dC per Hartley-Dickinson (2009, vol. 5: 139) i entre el 50 i 100/110 dC per Genin (2007: 206). Prové de la U.E. 69 (Figura 27).

19.- Fragment de fons de bol carenat, amb peu. Veiem part de la decoració del fris inferior consistent en motius vegetals estilitzats i de disposició ondulant que tanquen espais semicirculars reomplerts d'imbricacions. A l'interior porta la marca del terrissaire: IVSTID, de *Iustus I*, que ha estat datat entre els anys 60 i 65 dC per Hartley-Dickinson (2009, vol. 4: 384) i entre el 50 i 80/90 dC per Genin (2007: 212). Prové de la U.E. 89 (Figura 28).

20.- Fragment de fons de bol carenat, amb peu. Encara que molt perduda, la decoració del fris inferior era a base de gallons de disposició radial. A l'interior porta la marca del terrissaire: SECVN^ADI, de *Secundus I*, que ha estat datat entre els anys 25 i 50 dC per Hartley-Dickinson (2009, vol. 8: 165) i entre el 70-80 i 150-170 dC per Genin (2007: 244). Prové de la U.E. 86 (Figura 29).

⁴ Comparable amb la d'Hermet 1934: pl. 8, 46: "pennatiséquées".

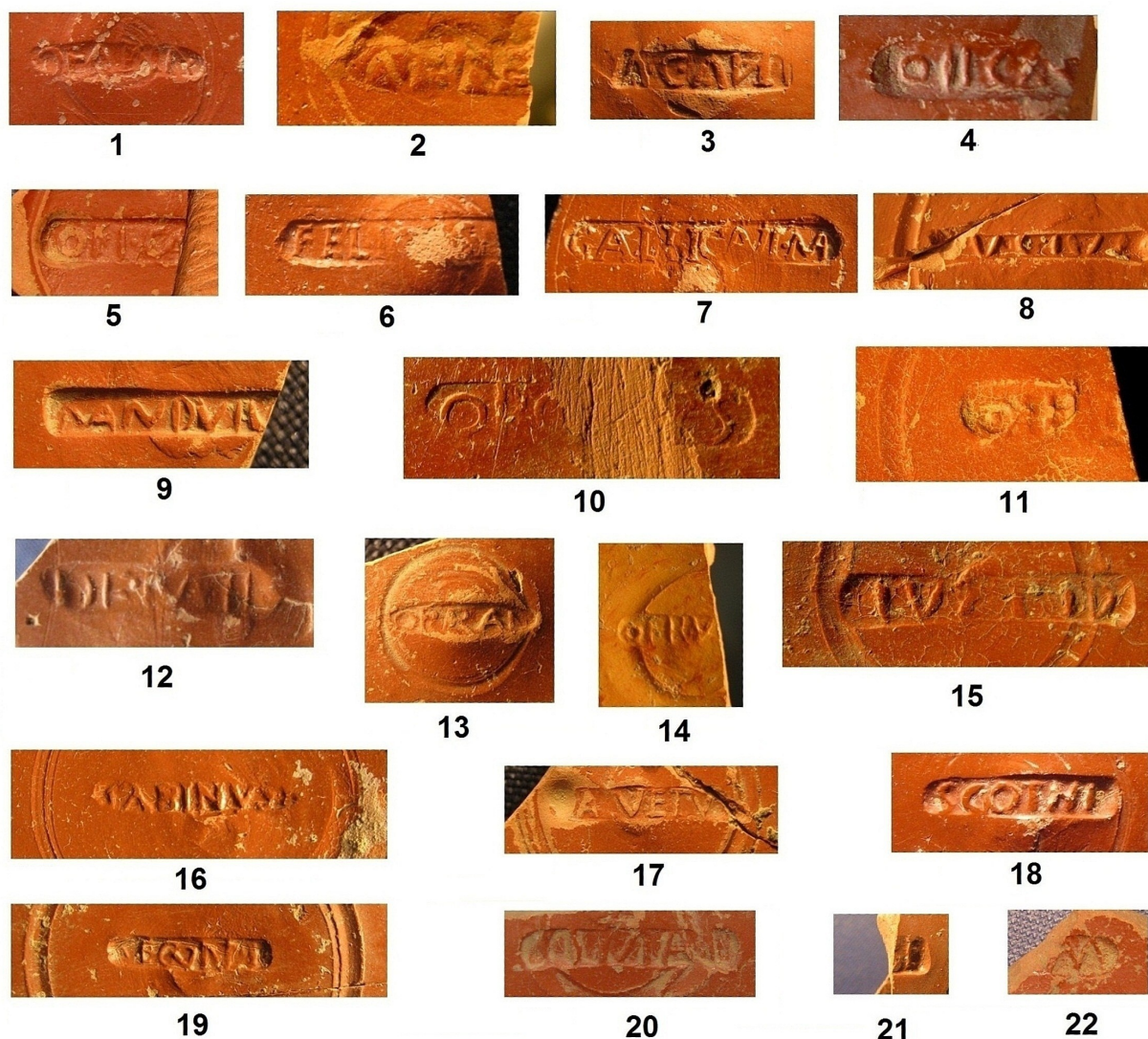

Figura 30: Marques de terrissaire en Sigillata Sudgàl·lica.

Forma Drag. 37:

21.- Fragment de vora de bol. Únicament es conserva part de la faixa d'oves de tanta la decoració per dalt. Podem comparar aquest punxó amb els tipus números 273, de *Senus II*, i 290 (Dannell 2005), tots dos de La Graufesenque. Prové de la U.E. 65 (Figura 25).

22.- Fragment de paret de bol. Veiem part d'una ova de la sanefa superior. Porta decoració vegetal estilitzada de disposició ondulant. Entre els punxons veiem una fulla triangular⁴ i part de les potes del darrera d'un element zoomorf, així com tres fulles bifoliàcies. Prové de la U.E. 61 (Figura 26).

Marques de terrissaire

23.- OF ALBIN, d'*Albinus* III, de La Graufesenque, datat entre el 30 i 65 segons Hartley-Dickinson (2009, vol. I: 127) i entre el 50 i 150/170 segons Genin (2007: 173). Fons de copa Drag. 27 (?). U.E. 89 (Figura 30.1).

24.- ABNE, també d'*Albinus* III. Fons de pàtera (?). U. E. 82 (Figura 30.2).

25.- A·C·ANI, d'*Acanus* o *Acaunus*, de Le Rozier, datat entre el 45-75 (?) segons Hartley-Dickinson (2009, vol. I: 43). Fons de pàtera Drag. 18/31. U.E. 69 (Figura 30.3).

26.- OIICAN/..., de *Cantus*, datat entre el 25 i 55 segons Hartley-Dickinson (2009, vol.2: 223). Fons de pàtera Drag. 18/31 o 15/17. U.E. 93 (Figura 30.4).

27.- OFI·CA/..., possiblement també de *Cantus*. Fons de pàtera. U.E. 93 (Figura 30.5).

28.- FELICIS, de *Felix I*, de Le Rozier i La Graufesenque, datat entre el 55 i 85 segons Hartley-Dickinson (2009, vol. 4: 33) i entre el 50 i 150/170 segons Genin (2007: 202). Fons de pàtera. U.E. 86 (Figura 30.6).

s/n.- GALLICA^NI·M^A, de *Gallicanus II*, vist abans. U.E. 69 (Figura 27 i 30.7).

29.- (L)VCIVS, corresponent a *Lucius II*, datable del 50 al 75 d.C segons Hartley-Dickinson (2009, vol. 5: 123) i, entre el 50 i el 70, segons Genin (2007: 215). Al des-sota porta un grafit, possiblement el nom del propietari, on s'hi llegeix: "EVCRI". U.E. 73 (Figura 30.8).

30.- M^ANDVIV/..., corresponent a *Mandvilus*, datat entre el 60 i 80 d.C. per Hartley-Dickinson (2009, vol. 5: 245) o, altrament, *Mandvilius*, d'entre el 50 i el 100 d.C. segons Genin (2007: 218). U.E. 89 (Figura 30.9).

31.- OPO.....S, creiem que es llegiria OPONTIS i correspondria al terrissaire *Pontius*, datat per Hartley-Dickinson entre el 65 i 95 d.C. (2009, vol. 7: 174). Forma Ritt. 9 (?). U.E. 89 (Figura 30.10).

32.- OFP.../, marca incompleta que presenta la particularitat de tenir un punt en relleu enmig de la lletra "O", detall que hem vist en pocs terrissaires, entre ells un amb la signatura de "OF PRIMI", de *Primus*, documentat per Genin (2007: 562, 332.25). Forma Drag. 27. U.E. 89 (Figura 30.11).

33.- OF·M^All, possiblement de *Maccarus I*, datat entre el 30 i el 65 d.C. per Hartley-

Dickinson (2009, vol. 5: 168). Forma Drag. 27. U.E. 89 (Figura 30.12).

34.- I □ MAI, interpretable com OF MAC (?), per tant, possiblement també de *Maccarus*. Fons de copa classificable com de la forma Drag. 24/25 o 27. U.E. 89 (Figura 30.20).

35.- OF·RAM o OF·RAN (?), possiblement correspondria al terrissaire *Ramus I* (Hartley-Dickinson 2009, vol. 7: 322). Menys probabilitats tindria de correspondre a *Ranto I* dels Martres-de-Veyre, el qual tindria una cronologia desfasada i tampoc veiem exemples de marques que comencin per "OF" (Hartley-Dickinson 2009, vol. 7: 323). Forma Drag. 24/25. U.E. 89 (Figura 30.13).

s/n.- OF RV/..., en *marmorata*, vist abans, de *Rufus I* o *Rufinus III* (Figura 30.14).

s/n.- IVSTID, vist abans, de *Iustus I* (Figura 28 i 30.15).

36.- SABINVSF, la "F" al final indicaria la paraula "*fecit*". Correspondria a *Sabinus III* que està datat entre el 50 i 80 d.C. (Hartley-Dickinson 2009, vol. 8: 27). Forma Drag. 29. U.E. 69 (Figura 30.16).

37.- (S)ALVETV(S), correspondria a *Salvetus I* que està datat entre el 30 i el 60 d.C. per Hartley-Dickinson (2009, vol. 8: 77), mentre que Genin (2007: 241) el daten entre el 15 i el 70 d.C. En un peu, possiblement, de la forma Drag. 24/25 U.E. 86 (Figura 30.17).

38.- SCOTNI, d'*Scotnus*, segons Hartley-Dickinson (2009, vol. 8: 126), que el daten entre el 35 i 65 d.C., mentre que Genin (2007: 242) l'identifiquen com *Escot(i)nus* i el daten entre el 15 i el 70 d.C. La forma correspondria a una pàtera. U.E. 93 (Figura 30.18).

s/n.- SECVN^DI, vist abans, de *Secundus I* (Figura 29 i 30.19).

39.- .../SE, acabament de marca que podria correspondre, segons l'índex d'Schatzen a varis terrissaires, entre ells *Passienus* i *Secundus*. Fons de pàtera forma Drag. 18/31 o 15/17 (?). U.E. 89 (Figura 30.22).

40.- .../M, no hi ha masses marques que l'acabament sigui una lletra "M" que tingui els traços verticals tan inclinats, entre ells hi hauria el terrissaire *Mommonis*. Fons de pàtera (?). U.E. 89 (Figura 30.23).

Catàleg de les *lucernae*:

1.- *Lucerna* quasi sencera, sols li manca el broc, amb agafadors o alerons laterals i tres forats per càrrega en el disc central. Vernís de superfície trencadissa, molt perdut, de color sèpia mate. Pasta color ocre clar. Correspon a la forma Deneauve V-G i Bailey G. Deneauve (1969: 158-159) ens dona exemples fabricats pels terrissaires GABINIA i L MV ADIEC. Datable a partir del 50 dC. Prové de la U.E. 73 (Figura 31).

2.- Agafador amb forma triangular, decorat amb un element vegetal estilitzat inspirat en les decoracions dels acroteris arquitectònics. No sabem si correspondria a una *lucerna* d'un o dos brocs. Tipològicament, si fos de dos brocs, correspondria a les formes: Dressel 12 i Deneauve V-B, o, si fos d'un sol broc, la forma Bisi V-B. Aquest darrer segons els exemples coneguts d'*Herculaneum* (Bisi 1977: 74 i ss). Vernís molt perdut de color marró-ocre. Pasta de color ocre clar. Prové de la U.E. 90 (Figura 32).

3.- Fragment corresponent al centre del disc en el qual s'hi copsa parcialment la decoració representant a una lleona en cursa vers la dreta. Vernís, en regular estat de conservació, de color marró amb clapes més clares. Pasta de color ocre clar. Prové de la U.E. 93 (Figura 33).

De dalt a baix:
Figures 31, 32 i 33.

⁵ Hem vist una llàntia semblant procedent de Cesarea Marítima (Porten Palange 2016: 523).

Figura 34.

Figura 36.

Figura 35.

Fragment d'agafador, podem apreciar, parcialment, que representaria una àliga. Hem vist exemples d'apèndix amb decoració semblant en una *lucerna* procedent de *Civita Lavinia* (Deubner 1912: 6) i del nord d'Àfrica (Deneauve 1969: Pl. LIX, 572 i 573). Prové de la U.E. 93 (Figura 34).

5.- Fragments corresponents a una *lucerna*⁵ vidriada de color verd, forma Deneauve V-B. Presenta nansa amb apèndix en forma de fulla de cep i agafador lateral d'aletes. El centre no presenta decoració i en l'espatlla es pot copsar el cercle de perletes que envoltava el disc. El bec era de volutes i de mida bastant gran respecte la resta de la peça (Figura 35).

Consideracions

Com hem vist, el jaciment el qüestió ha proporcionat una considerable quantitat de materials, sobretot de *Sigillata* sudgàlica. També s'han exhumat altres objectes com són les *lucernae* (incloses en el catàleg anterior), mostres de vidre romà, alt i baix imperial, un fragment de capsa decorada, feta amb os, representant un cigne (Clariana 2021: *passim*), un

Figura 37.

Figura 38.

fragment d'inscripció en marbre (U.E. 1) amb la lletra "S" (Figura 36), una vora de morter itàlic forma Dramond 1 (U.E. 90) amb marca de terrissaire: "M·CIM/.." de *M. Cimonius*, i un as de bronze (Figura 37) de l'emperador Domicià (U.E. 49), entre altres.

Tornant a la *Sigillata*, pel que fa a la producció itàlica, pròpia de l'època d'August/Tiberi, podem apreciar que està molt poc representada en aquest jaciment, al contrari del que vam veure en les excavacions de can Xammar dels anys 1964 a 1968, 1970 i 1987 (Clariana 1990 i 1992: *passim*). Veiem un fragment de fons amb marca de terrissaire (U.E. 11): A. VIBI / SCROF (Figura 38), corresponent al terrissaire A. Vibius Scrofula, d'Arezzo, datat entre el 40 i el 15 aC (OCK 2400); dos

⁶ Segons Vernhet 1991: 42, a la Graufesenque, la producció d'esplendor aniria des dels anys 40 al 60 dC, mentre que la producció de transició la situa entre els anys 60 i 80 dC.

Ritt. 8 : 4,3 %
Ritt. 9 : 4,3 %
Ritt. 12-B : 0,6 %
Drag 15/17 : 16,6 %
Drag. 18-B : 12,3 %
Drag. 22 : 1,2 %
Drag.24/25-B : 8,6 %
Drag. 27-A : 0,6 %
Drag. 27-B : 14,1 %
Drag. 29-A : 0,6 %
Drag. 29-B : 33 %
Drag. 37 : 1,8 %
Dech. 67 : 0,6 %
Hermet 17 : 1,2 %

fragments de pàtera forma Conspectus 18.2 (U.E's. 65 i 92); una vora de copa forma Conspectus 32.1 (U.E. 93) i uns pocs fragments amorfs (U.E's 61 i 65).

La presència de *Sigillata* sudgal·lica, en les U.E's de fonamentació dels dos edificis singulars (tipus nimfeu, o petit temple, al centre de la suposada *palestra*), ens aporta valuoses dades sobre la periodificació cronològica dels mateixos. Hem vist com en la producció decorada la forma Drag. 29-B és majoritària, amb un 33%, amb peces pertanyents als estils de l'època d'esplendor i transició.⁶ Els percentatges, segons formes⁷ (Figura 39), dins aquest grup serien els següents:

Pel que fa a la comercialització, el sistema es força ben conegut des de les troballes del derelict de Culip IV a la Costa Brava. Sabem que hi haurien tot un seguit de naus de mitjana cabuda que, amb origen en el Port de La Nautique (França), anirien fent el recorregut costaner, o cabotat-

⁷ Observem també l'absència, en els estrats de fonamentació, de les formes Drag. 35, 36 i 37, les quals es considera que es van comercialitzar, aproximadament, a partir del 60 dC.

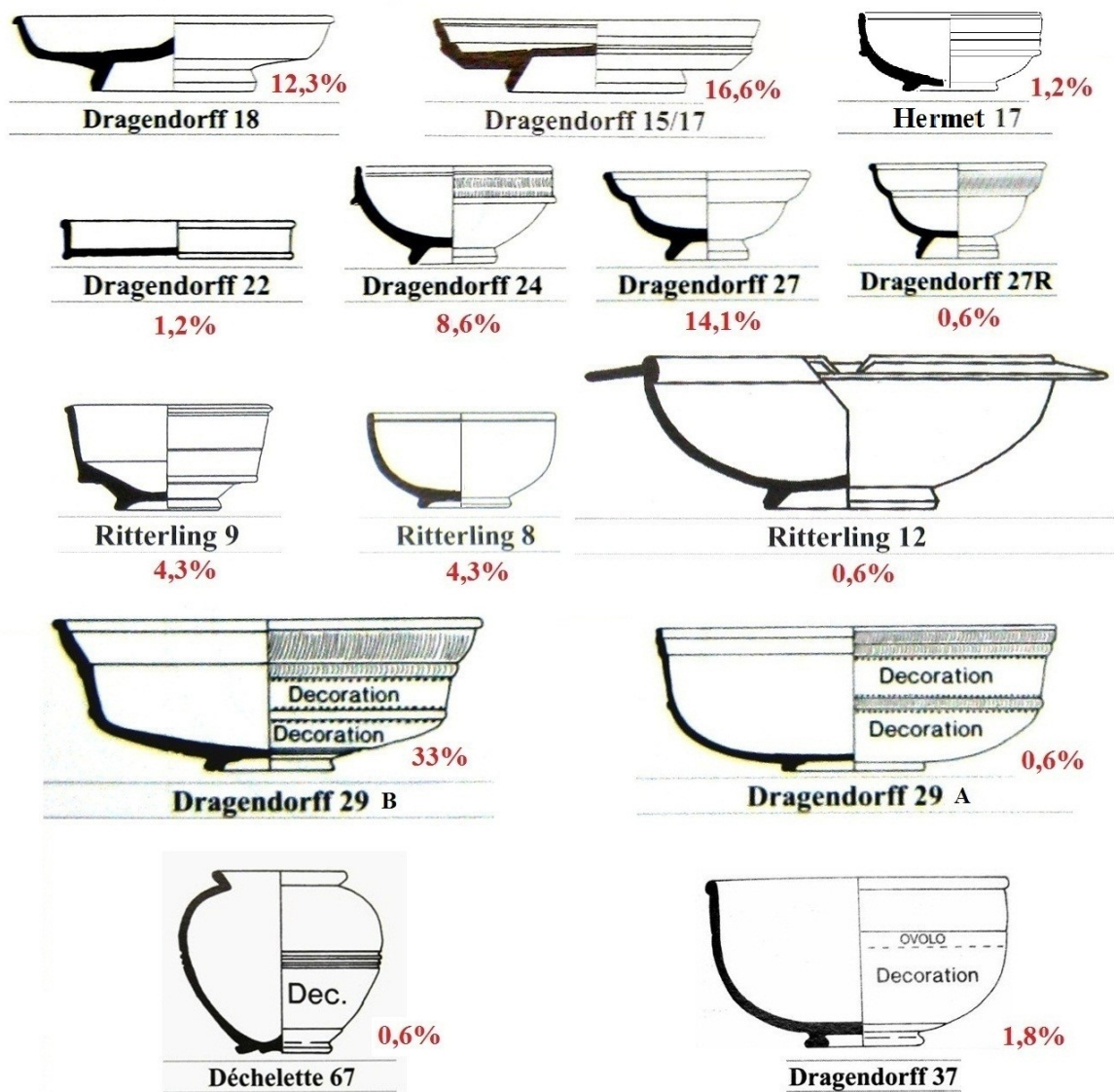

Figura 39: Taula de les formes localitzades amb indicació dels percentatges de presència.

ge, redistribuint els productes en els mercats locals al llarg de la costa.

El conjunt de ceràmiques fines de can Damià, especialment la *Terra Sigillata* sudgàl·lica, és força significatiu pel fet que podem apreciar l'arribada d'aquests materials en un punt concret de la costa catalana –la ciutat romana d'lluro– i com podem relacionar tot el que aquí s'ha exhumat amb els conjunts de *Sigillata* de can Xammar i de la propera vil·la romana de Torre Llauder.

Finalment, un altre aspecte que creiem necessari fer-ne referència, és el fet de la

datació dels elements arquitectònics de la *palestra*, ambdós situats dins el segle I dC, i el fet que el gran edifici termal de can Xammar, destruït el 1969, fos datable (pels mosaics) a l'època severiana. Aquest fet vindria a suposar una contradicció pel que fa a la datació programa urbanístic d'aquest sector d'lluro, per la qual cosa, creiem força versemblant la possibilitat, com ja havíem suggerit amb anterioritat (Clariana 2003: 207; Clariana 2019: 40, nota 10), de l'existència d'un conjunt termal més antic, hipòtesi que ens ve corroborada pel fet de la descoberta de restes d'un paviment de *signinum* amb tesselles a can Xammar mateix.

Bibliografia

- ATKINSON, D. (1914): "A hoard of samian ware from Pompei". *Journal of Roman Studies*, núm. IV. London: 27-64.
- BAILEY, D. M. (1975-1996): *Catalogue of the Lamps in the British Museum*. London.
- BISI, A.M. (1977): "Le lucerne fittili dei nuovi scavi di Ercolano". *L'Instrumentum Domesticum di Ercolano e Pompei nella prima età imperiale. Quaderni di Cultura Materiale*, 1. Roma: 73-107.
- CELA, X.; GARCIA, J.; PERA, J. (2003): *fem Arqueologia, descobrim la Ciutat*. Mataró.
- CLARIANA, J.F.. (1990): "La Terra Sigillata". *Can Xammar (Mataró. El Maresme)*. *Campanyes d'excavació 1964-1968 i 1970. Laietania*, 5. Mataró: 53-111.
- CLARIANA, J.F. (1992): "La Terra Sigillata". *Can Xammar (Mataró. El Maresme)*. *Campanya d'excavació de 1987. Laietania*, 7. Mataró: 48-80.
- CLARIANA, J.F. (2003): "El motiu decoratiu del mosaic destruït de l'estança semicircular de Can Xammar (Mataró)". *XIX Sessió d'Estudis Mataronins* (2002). Mataró: 203-226.
- CLARIANA, J.F.. (2019): "Notes sobre l'estudi dels mosaics de les termes romanes il·lusionades de can Xammar (Mataró)". *XII Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme. "Aigua". "Recurs vital, social, cultural i econòmic al Maresme*. Dosrius, 5 de maig de 2018. Mataró: 32-42.
- CLARIANA, J.F. (2020): «El vidre al Maresme a l'Antiguitat». *La producció vidriera al Maresme. Centenari del forn del vidre, una cooperativa singular*. Mataró: 17-35.
- CLARIANA, J.F. (2021): "Vidre romà provinent de l'actuació arqueològica en el sector de l'antic magatzem de can Damià al carrer d'en Xammar (Mataró)". *Miscel·lània d'Estudis d'Història i Arqueologia. Exilis i Deportacions. 35è aniversari del Grup d'Història del Casal. Felibrejada*, 99. Mataró: 93-98.
- DANNELL, G.B. (2005): "Les ives du sud de la Gaule", www.graufesenque.com/recherche
- DANNELL, G.B.; DICKINSON, B.M.; HARTLEY, B.R.; MEES, A.W.; POLAK, M.; VERNHET, A.; WEBSTER, P.V. (2003): *Gestempelte Sügalische Reliefsigillata (Drag. 29) aus den werkstätten von La Graufesenque. Römisch-Germanisches Zentralmuseum*. Mainz (col·lecció de diversos volums).
- DENEAUVE, J. (1969): *Lampes de Carthage*. Paris.
- DEUBNER, L. (1912): "Die Apotheose des Antoninus Pius". *Bulletino dell'Imperiale Istituto Archeologico Germanico, Sezione Romana*, vol. XXVII. Roma: 1-20.
- GARCIA, J.; REVILLA, V. (2020): "Continuidades y rupturas del paisaje urbano en los *parva oppida* del noreste de Hispania Citerior: el *municipium* de Iluro (Mataró)". J.M. Noguera; M. Olcina (eds.) *Ruptura y continuidad. El callejero de la ciudad clásica en el tránsito del alto imperial a la antigüedad tardía*. Alicante.
- GENIN, M. (2007): *La Graufesenque (Millau, Aveyron)*. Vol. II, *Sigillées lisses et autres productions*. Pessac.
- HARTLEY, B.R. ; DICKINSON, B.M. (2008 a 2012): *Names on Terra Sigillata an index of maker's stamps and signatures on Gallo-Roman Terra Sigillata (Samian Ware)*. London (9 volums).
- HERMET, F. (1934): *La Graufesenque (Condatomago)*. Paris.
- KNORR, R. (1919): *Topfer und Fabriken Verzierter Terra-Sigillata des Ersten Jahrhunderts*. Stuttgart.
- KNORR, R. (1952): *Terra-Sigillata-Gefässe*

des ersten Jahrhunderts mit Töpfernamen. Stuttgart.

MATAS, O. (2004): *Memòria de la intervenció arqueològica al c. Xammar, 2 (Mataró, El Maresme). Entre el 21 de gener i el 12 de març de 2002.* Generalitat de Catalunya – Servei d'Arqueologia (inèdit).

NIETO, J.; PUIG, A.M. (2001): *Excavacions arqueològiques subaquàtiques a Cala Culip. 3. Culip IV: la Terra Sigillata decorada de La Graufesenque.* Girona.

OXÉ, A.; COMFORT, H.; KENRICK, PH. (2000). *Corpus Vasorum Arretinorum.* Second edition. Bonn (= OCK).

OSWALD, F. (1936 – 1937): *Index of Figure -Types on Terra Sigillata (Samian Ware).* Supplement to "The Annals of Archaeology and Anthropology". The University Press of Liverpool.

OSWALD, F.; PRYCE, T.D. (1920): *An introduction to the study of terra sigillata.* Londres.

PASSELAC, M. ; VERNHET, A. (1993): "Céramique sigillée sud-gauloise". *Dicti-*

onnaire des Cèramiques Antiques (VIIème. s. av. n. è. – VIIème. s. de n. è.) en Méditerranée nord-occidentale (Provence, Languedoc, Ampurdan). Lattara, 6, pp. 569-579. Lattes (=DICOCER).

POLAK, M. (2000): *Sout Gaulisch Terra Sigillata with potters stamps from Vechten.* Nijmegen.

PORTEN PALANGE, M.T. (2016): "Due lucerne a volute dal teatro di Caesarea Maritima (Israele)". *Archeologia Classica e Post-classica tra Italia e Mediterraneo. Scritti in ricordo di Maria Pia Rossignani.* Milano: 519-523.

RIBAS, M. (1934): *Origen i fets històrics de Mataró.* Mataró, Imprenta Minerva.

VERNHET, A. (1991): *La Graufesenque, céramiques gallo-romaines.* Millau 1991.

VERNHET, A.; BALSAN, L. (1975): "La Graufesenque". *Les Dossiers de l'Archeologie,* 9, pp. 21 - 34. Dijon.

